

Kapak Konusu

Dünyanın Gündemindeki Ülke: İran

Türkiye ile İran arasında son dönemde artan işbirliğinin, özellikle güvenlik ve ekonomi alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

İnceleme

Doç. Dr. Kemal İNAT
Sakarya Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

TÜRKİYE'NİN SON DÖNEM İRAN POLİTİKASI: BARIŞ VE KALKINMA İÇİN KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

Turkey's Recent Iran Policy: Mutual Dependence for Peace and Development

Abstract

In his handover ceremony after being appointed as foreign minister, Ahmet Davutoğlu explained his goal as “transforming the zero problems policy between neighbors into relations based on mutual maximum interest”. This theory seems to have been ideally realized in the Turkish-Iranian relations. After overcoming problems with Iran through “zero problems” policies, the intensifying economical relations are indicating that mutual relations have been developed towards the aim of mutual maximum interest successfully. In Turkish-Iranian relations, significant steps have been taken to achieve “maximum interest” as a result of “zero problems” in the last few years.

Gerginlik ve çatışmadan uzak işbirliği eksenli bir ilişki tarzı, iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek suretiyle ekonomik kalkınmalarının artırılmasına hizmet edecek ve güçlü ekonomiye sahip ülkeler olarak Türkiye ve İran'ın bölge ve dünya politikasında etkinliklerinin artmasını sağlayacaktır.

Giriş

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun, bakanlık görevine atanmasının ardından yapılan devir teslim töreninde yaptığı konuşmadaki "komşular arası sıfır problem ilişkisini, maksimum çıkar ilişkisine dönüştürme gayreti içinde olmalıyız" şeklindeki ifadelere pratige döküldüğü en iyi alanın Türk-İran ilişkileri olduğu söylenebilir. İran'la ilişkilerde yaşanan sorunların "sıfır problem" politikasıyla aşılmasının ardından, bu ülkeyle, özellikle ekonomik alanda geliştirilen ilişkilerin yoğunluğu "maksimum çıkar"ın sağlanması konusunda önemli yol kat edildiğinin göstergesidir. "Sıfır problem" politikasının mahsulü olarak tanımlanabilecek olan "maksimum çıkar"a ulaşmak konusunda Türk-İran ilişkilerinde son yıllarda çok önemli adımlar atılmıştır.

Türkiye-İran İlişkilerinde Karşılıklı Bağımlılık

Türkiye ile İran arasında son dönemde artan işbirliğinin, özellikle güvenlik ve ekonomi alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Güvenlik alanındaki işbirliği çerçevesinde, iki ülkenin PKK/PJAK terörüne karşı işbirliği bir yandan imzalanan yeni anlaşmalar ve ortak güvenlik komisyonu toplantılarıyla artırılırken, diğer yandan Kuzey Irak'taki terörist hedeflere karşı eş zamanlı operasyonların gerçekleştirildiği görülmekte ve hatta ortak operasyon konusu bile gündeme gelmektedir.¹ Türkiye, İran'a karşı muhtemel bir Amerikan ya da İsrail askeri operasyonunun sıkça gündeme geldiği son dönemde böyle bir saldırıya karşı çıkmakta, İran nükleer sorununun diplomatik görüşmeler yoluyla, şiddete başvurmadan çözülmesi yönünde bir politika benimsemektedir. Bunu yaparken de, sorunun çözümü konusunda üzerine düşeni yapması ve tırmandırma siyasetinden kaçınması yönünde

Tahran yönetimine telkinlerde bulunmakta ve Ortadoğu'nun, kitle imha silahlarından arındırılmış, ancak nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılabilirdiği bir bölge olmasını hedefleyen bir politika izlemektedir.²

Ekonomik alandaki işbirliği çerçevesinde ise, son dönemde yaşanan ekonomik krizin ticaret üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen, Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacminde sürekli rekorların yaşandığı görülmektedir. 2008 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 10,2 milyar dolarla tarihte hiç olmadığı kadar yüksek bir düzeye çıkarken, Türkiye'nin İran'a yaptığı ihracat bir önceki yıla göre %40'lık bir artışla 2 milyar doların üzerine çıkmıştır. Ankara ile Tahran arasında son yıllarda ekonomik amaçlı temaslar yoğunlaşırken, özellikle doğalgaz alanındaki işbirliğinin artırılmasına 14 Temmuz 2007 ve 17 Kasım 2008 tarihlerinde doğalgaz alanında imzalanan anlaşmalarla, Türkiye'nin İran'daki doğalgaz sahalarında üretim yapması ve İran doğalgazının Türkiye ve Avrupa'ya aktarılması için ortak boru hatları inşa edilmesi kararlaştırılmıştır.³

Türkiye'nin İran'la ilişkilerindeki hızlı gelişmede Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun, "çok boyutluluk" ve "sıfır problem" i ilke edinen dış politika anlayışının büyük payı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu ilkelerden yola çıkan Davutoğlu'nun, uluslararası ilişkiler teorileri arasında liberal/pluralist geleneğe mensup yaklaşımların önemle altını çizdikleri bir başka dış politika ilkesine sürekli olarak vurgu yaptığı görülmektedir: Karşılıklı bağımlılık.⁴ Türkiye'nin, gerek komşularıyla gerekse bölgesindeki diğer ülkelerle özellikle ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi konusunda attığı her adımı, "ortak bir havza oluşturmaya götürecektir karşılıklı bağımlılık" yönünde bir girişim olarak tanımlayan Davutoğlu, böyle bir

Kapak Konusu

İki ülke arasındaki temel güvenlik problemi olan PKK konusu, atılan işbirliği adımları sayesinde ortaklık alanına dönüşmüştür.

havzanın parçasını oluşturacak aktörler arasında kurulacak bağımlılık ilişkisinin bölgesel istikrara katkıda bulunacağı beklentisi içindedir.⁵

Bu çerçeveden bakıldığında, bölgenin iki büyük ve köklü devleti olarak aralarında her zaman bir çatışma potansiyeli barındıran Türkiye ile İran'ın aralarındaki ilişkiyi çatışma merkezli değil de, her ikisinin de faydasına olacak şekilde işbirliği merkezli şekillendirmelerinin ancak aralarında tesis edebilecekleri güçlü bir karşılıklı bağımlılıkla mümkün olacağı söylenebilir. Özellikle ekonomik alanda kuracakları böyle bir karşılıklı bağımlılık, gerginlik dönemlerinde kolaylıkla tehlikeye atmak istemeyecekleri bir ekonomik işbirliği doğuracağı için, çatışma riskini göze alamayacaklar ve aralarındaki gerginlikleri çatışma yerine di-

yalog yoluyla çözmek zorunda kalacaklardır. İki ülkenin her alanda geliştirdikleri işbirliği yoluyla birbirlerine bağımlılıkları ne kadar büyük olursa, aralarında yaşanabilecek sorunların çatışmaya dönüşme ihtimali de o kadar düşük olacaktır.

Türkiye ile İran arasında işbirliği ve karşılıklı bağımlılığı esas alan ilişkinin potansiyel çatışmaları önleme etkisinin yanında, her iki ülkenin de güçlerini artırmalarını sağlayacak bir diğer katkıda bulunacağını da belirtmek gerekir. Gerginlik ve çatışmadan uzak işbirliği eksenli bir ilişki tarzı, iki ülke arasındaki ticareti geliştirmek suretiyle ekonomik kalkınmalarının artırılmasına hizmet edecek ve güçlü ekonomiye sahip ülkeler olarak Türkiye ve İran'ın bölge ve dünya politikasında etkinliklerinin artmasını sağlayacaktır.

Kapak Konusu

Geldiğimiz noktada, Türkiye ile İran arasında PKK/PJAK terörüne karşı bir “fiili stratejik ittifak”ın varlığından bahsedilmeye başlanmıştır. Düzenli olarak yapılan Yüksek Güvenlik Komisyonu toplantıları, Güvenlik Alt Komite toplantıları ve teröre karşı işbirliği çerçevesinde imzalanan anlaşmalar bu fiili ittifakın varlığının göstergeleridir

Güvenlik İşbirliği

1990’lı yıllarda Türkiye ve İran’ın güvenlik açısından birbirlerinin politikalarını tehdit unsuru olarak görüp karşılıklı suçlamalar yönelttikleri hatırlanırsa, son dönemde iki ülkenin bu konuda önemli ilerlemeler kaydettikleri görülür. Tahran yönetiminin PKK’yı desteklediği yönünde Ankara’dan 1990’lı yıllarda yükselen seslerin yerini, PKK ve PJAK’a karşı eşzamanlı operasyonlar ve istihbarat paylaşımına yönelik övgü dolu açıklamalar almıştır.⁶ İki ülke arasındaki temel güvenlik problemi olan PKK konusu, son yıllarda atılan işbirliği adımları sayesinde ortaklık alanına dönüşmüş ve geldiğimiz noktada, Türkiye ile İran arasında PKK/PJAK terörüne karşı bir “fiili stratejik ittifak”ın varlığından bahsedilmeye başlanmıştır. İki ülke arasında düzenli olarak yapılan Yüksek Güvenlik Komisyonu toplantıları, sınır kentlerinde yapılan Güvenlik Alt Komite toplantıları ve teröre karşı işbirliği çerçevesinde imzalanan anlaşmalar bu fiili ittifakın varlığının göstergeleridir.⁷

Her iki ülkenin devlet sistemine karşı silahlı mücadele yürüten PKK ve PJAK arasındaki organik bağlar, PJAK’ın PKK çatısı altında ortaya çıkması ve PKK gibi kendisine Kuzey Irak’ı üs seçmesi, Türkiye ve İran’ın bu örgütlere karşı mücadelede ortak hareket etmelerini zorunlu kılmaktadır. Her iki ülke de Kuzey Irak’taki örgüt hedeflerine karşı operasyon gerçekleştirdiklerinde hem Türkiye’yi hedef alan PKK’ya hem de İran’ı hedef alan PJAK’a darbe vurmuş oluyordular. İki ülkenin ilk zamanlarda tek taraflı olarak gerçekleştirdikleri bu operasyonlar, aynı amaca hizmet eden girişimler olarak zamanla eş zamanlı ve koordineli saldırılara dönüşmüş ve artık PKK/PJAK’a karşı ortak operasyondan söz edilir hale gelinmiştir.⁸

Türkiye ve İran’ın PKK/PJAK’a karşı mücadeledeki işbirliği yalnızca bu örgütlere karşı sınır ötesinde düzenlenen operasyonlarla sınırlı kalmamış, iki ülke kendi topraklarında düzenledikleri operasyonlarda ele geçirdikleri, birbirlerini hedef alan teröristlerin iadesi ve yargılanmaları konusunda da ortak hareket etmiştir.⁹ Yine bu çerçevede, söz konusu terör örgütlerinin kendi topraklarındaki faaliyetlerine izin vermeyerek ve elde ettikleri istihbaratı karşı tarafla paylaşmak suretiyle işbirliği yapmaları söz konusu olmuştur.¹⁰

Türkiye, en önemli komşusu İran’a karşı son dönemde izlediği işbirliği eksenli politika sayesinde, en büyük güvenlik problemi olan PKK konusunda askeri müttefiki ABD’den ya da diğer NATO müttefiklerinden çok müttefiki olmayan İran’dan destek görmektedir. Üstelik İran, ABD’nin Soğuk Savaş sonrasında geliştirdiği güvenlik stratejileri çerçevesinde NATO’nun, dolayısıyla onun üyelerinden biri olan Türkiye’nin tehdit unsuru olarak gördüğü bir ülkedir.

Türkiye’nin “komşularla sıfır problem” ve “çok boyutluluğu” ilke edinen yeni dış politikasına rağmen, Soğuk Savaş döneminden kalma düşüncelerine uygun olarak İran’ın bir “öteki” olarak inşa edilme çabasına destek vermesi ve bu ülkeyi kendisine tehdit olarak görmeye devam etmesi anlaşılabilir bir tavır olurdu. Ancak son dönemde Türkiye yönetimi NATO’daki müttefiklerinin tersine, İran’ı “sıfır problem”e sahip olunacak bir komşu olarak ve İran’la ilişkilerini “maksimum çıkarı” getirmesi beklenen ilişkiler olarak algıladı. Aslında ABD dışındaki NATO ülkelerinin neredeyse tamamı da, bir yandan rejimi ve nükleer çalışmaları nedeniyle Tahran’ı eleştirirken, diğer yandan İran’la kendi çıkarla-

Kapak Konusu

rının gerektirdiği her türlü ekonomik ortaklığı kurmaktan geri durmamaktadır. Türkiye'nin onlardan farkı, İran'ın, rejimi ve nükleer çalışmalarıyla uluslararası barışı tehlikeye atan bir ülke olduğu yönündeki fikirlere katılmamasıdır.

Bu iki unsurdan önce İran'ın rejimi meselesine değinmek gerekirse, bu konunun seksenli ve özellikle doksanlı yıllarda Türkiye'nin iç politikasında bir araç olarak kullanılması iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesinin önünde önemli bir engel olarak durmaktaydı. Türkiye'deki bazı kesimlerin, İran'ın teokratik rejimini Türkiye'ye ihraç etmeye çalıştığı iddiası ilk zamanlarda kısmen, İran'ın 1979 devriminin hemen ardından izlemiş olduğu "devrim ihracı" politikasından besleniyordu. Bu çerçevede İran rejiminin sürekli olarak gündeme gelmesi ve eleştirilmesi, İran'daki teokratik sistemin, Batılı ülkeler gibi, Türkiye tarafından da bir güvenlik tehdidi olarak görülmesine yol açmıştı. Ancak geldiğimiz noktada devrim ihracı politikasının Türkiye için tehdit olmaktan çıkması, İran rejiminin, eskisi gibi iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyecek kadar Türkiye'nin siyaset gündemine girmesini engellemiştir. Artık İran, ideolojik açıdan potansiyel bir tehdit olarak algılanmamaktadır.

İran'ın nükleer faaliyetleri konusunun ise Türkiye tarafından Batılı ülkeler gibi değerlendirilmediği görülmektedir. Bu ülkelerden farklı olarak, İran'ın en önemli komşusu olduğunun bilincinde olan Türkiye, sorunun uluslararası alanda bir çatışmaya dönüşmemesi için gerek Tahran yönetimine gerekse ABD ve diğer Batılı ülkelere diplomatik yöntemlerle çözüm telkin etmiştir. İran'ı hedef alacak muhtemel bir ABD veya İsrail saldırısına yönelik uluslararası medyada çıkan haberler,¹¹ bölgesinde istikrar arayışı içinde olan Türkiye'yi rahatsız etmiş ve bu yönde olumsuz bir gelişmenin yaşanmaması için elinden gelen çabayı sarf etmesi sonucunu doğurmuştur.

Sorunun diplomatik görüşmeler ve diyalog yoluyla çözümünü savunan Ankara, Amerikan yönetimi ve askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere zorlayıcı tedbirler alınmasını savunan İsrail'den farklı bir yaklaşım sergilemiştir.

Türkiye'nin çıkarları, Ortadoğu'da ve özellikle de kendisine sınırdaş olan bölgede yeni bir savaşın yaşanmasına karşı çıkmayı gerektirmektedir. "Komşularla sıfır problem" ve "çok boyutluluğu" esas alan dış politika çerçevesinde güç kullanımına karşı çıkılmıyordu. Bunu yaparken, İran'ın nükleer silahlara sahip olmasını arzu etmediğini de vurguladı. Böylece, Batı ile kısmen benzer kaygıları paylaştığını ancak sorunun çözümü konusunda gerçekçi ve yapıcı yollara başvurulması arzusunda olduğu mesajını vermiş oldu.

Özellikle Bush yönetiminin İran konusundaki sert politikası ve bölge ülkelerinin bu politikaya ayak uydurmaları yönündeki baskıları göz önünde bulundurulursa, Türkiye'nin diyalog ve uzlaşmayı öne çıkaran politikasını uygulamasının kolay olmadığını da belirtmek gerekir. Bush yönetiminin bütün temsilcileri son dönemde Türk muhataplarıyla yaptıkları görüşmelerde, Ankara'yı İran konusunda daha sert politika izlemeye çağırılmış ve Türk-İran ilişkilerinde gerek güvenlik, gerekse ekonomik alanda yaşanan olumlu gelişmeleri eleştirmiştir.¹² Özellikle 2007 ve 2008 yıllarında iç politikada cumhurbaşkanlığı seçimleri ve AKP'ye karşı açılan kapatma davası çerçevesinde yaşanan gerginlikler ve aynı dönemde PKK tarafından gerçekleştirilen Aktütün ve Dağlıca saldırılarında verilen kayıpların kamuoyunda oluşturduğu tepki dönemlerinde hükümetin ABD'den İran konusunda gelen bu baskılara direnmesi oldukça güç olmuştur. Ancak hükümet, dış politikasında belirlemiş olduğu işbirliğini esas alan ilkelerinden taviz vermemiş ve İran nükleer sorunu konusunda kuvvet kullanmaya karşı çıkararak diplomatik yöntemlere dayalı bir çözümü savunan politikasını devam ettirmiştir.

Türkiye'nin bu konuda Batılı devletler gibi düşünmediğini Başbakan Erdoğan'ın G-20 toplantıları vesilesiyle bulunduğu Washington'da Kasım ayı ortasında Brookings Enstitüsü'ndeki konuşması net bir şekilde ortaya koyuyordu. Türkiye'nin sorunun çözümü konusunda arabulucu olarak elinden gelen çabayı göstermeye hazır olduğunu vurgulayan ve aynı misyonla gündeme gelen AB troykası ile İran arasında olmayan güven ilişkisinin Ankara ile Tahran arasında var olduğunun altını çizen Erdoğan, Batılı

Türkiye ile İran arasındaki doğalgaz işbirliğinin neden kaçınılmaz olduğuna gelince, bunun birkaç tane gerekçesi vardır: Türkiye'nin hızla artan enerji ihtiyacı, İran'ın zengin enerji kaynakları ve Türkiye'nin giderek artan bir şekilde enerji köprüsü olması.

Türkiye'nin İran'la Dış Ticareti 1998-2008 (\$)

Yıl	İhracat	İthalat
1998	194,696,358	433,026,395
1999	157,814,999	635,928,166
2000	235,784,797	815,730,198
2001	360,535,772	839,800,076
2002	333,962,009	920,971,696
2003	533,786,239	1,860,682,809
2004	813,031,280	1,962,058,691
2005	912,940,054	3,469,705,759
2006	1,066,901,631	5,626,610,156
2007	1,441,190,094	6,615,393,849
2008	2,029,759,634	8,199,688,999

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

ülkelere ciddi eleştiriler getirmiştir: “İran, böyle bir nükleer silahı eğer kitle imha silahı olarak yapıyorsa, herşeyden önce ona bunu yapma diyenlerin de kendilerinin nükleer silahlarının olmaması gerekir. Sizde nükleer silah olacak, karşı tarafa sen yapma diyeceksin. O da kendine göre savunmaya geçiyor, bu her ülke için geçerli.”¹³ Bu eleştiri, nükleer silahların Tahran yönetiminin eline geçmesinin bütün dünya için bir felaket olacağına inanan Batılı siyasetçi ve uzmanlar açısından şok etkisi yaratmıştır. Suçlamaları İran, Venezüella ve Küba gibi ülke liderlerinden duysalar da, söylediklerinin uluslararası camia tarafından fazla ciddiye alınmadığını düşünmeleri nedeniyle fazla bir sorun teşkil etmiyordu. Ancak bu eleştirilerin dost ve müttefik bir ülkenin başbakanı tarafından dile getirilmesi çok rahatsız ediciydi.

Ekonomik İşbirliği

Türkiye ile İran arasındaki ekonomik işbirliği özellikle son yıllarda hızla artan ticarete ve doğalgaz alanında imzalanan anlaşmalarda kendini

göstermektedir. Önce kısaca ticarete değinmek gerekirse, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2008 sonu itibariyle 10,2 milyar dolara çıkmış olması, komşulara karşı çatışmacı politikaların izlendiği 1990'ların sonundaki (627 milyon dolar 1998'de ve 793 milyon dolar 1999'da) dış ticaret hacmiyle karşılaştırıldığında, ne kadar önemli bir noktaya geldiğinin göstergesidir. Enerji açısından dışa bağımlı olan Türkiye'nin petrol ve doğalgaz ihtiyacının önemli bir kısmını İran'dan karşıladığı düşünüldüğünde bu ticarette dengenin İran lehine olması doğaldır. Ancak Türkiye'nin İran'a ihracatında son yıllarda yaşanan büyük artış (2007 ve 2008'de %40) iki ülke arasındaki ticaretin petrol ve doğalgaz fiyatlarından bağımsız olarak geliştiğinin göstergesidir. Dış ticarete hızla geline bu noktanın yeterli olmadığı ve daha da artırılması gerektiği her iki ülke yöneticileri tarafından sürekli olarak dile getirilmektedir. Bu çerçevede 2011 yılı sonuna kadar Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacminin 20 milyar dolara çıkarılması hedeflenmektedir.¹⁴

Kapak Konusu

Türkiye ile İran arasında son yıllarda artan doğalgaz işbirliğine gelince, rasyonel olarak bakıldığında günümüzün en önemli enerji kaynakları arasında bulunan doğalgaz alanında iki komşu arasında işbirliği kaçınılmaz olmasına rağmen işbirliğinin geliştirilmesi yönünde atılan adımlara karşı bazı ülkelerden eleştiri gelmiştir.¹⁵ Bu eleştiriler, yıllık yaklaşık 500 milyar metreküp doğalgaz ihtiyacıyla İran'dan gelecek doğalgaza en az Türkiye kadar muhtaç olan Avrupa ülkelerinin bazılarını çekimser davranmaya itse de, Türkiye İran ile doğalgaz konusunda önceki yıllarda başlatmış olduğu işbirliğini devam ettirmiştir.¹⁶

Türkiye ile İran arasındaki doğalgaz işbirliğinin neden kaçınılmaz olduğuna gelince, bunun birkaç tane gerekçesi vardır: (1) Türkiye'nin hızla artan enerji ihtiyacı, (2) İran'ın zengin enerji kaynakları, (3) Türkiye'nin giderek artan bir şekilde enerji köprüsü olması. Bunlara kısaca değinmek gerekirse, birinci olarak, Türkiye'nin doğalgaz tüketimi ve dolayısıyla ithalat ihtiyacında her yıl büyük bir artış söz konusudur. 2000 yılında yaklaşık 10 milyar metreküp doğalgaz ithal eden Türkiye 2008'de bu ithalatını 32,2 milyar metreküpe çıkarmıştır. Sekiz yıllık sürede yaşanan üç kattan fazla yükseliş, gelecek yıllarda, ekonomisi hızla büyüdüğü için enerji kaynaklarına olan ihtiyacı sürekli olarak artan Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının ulaşacağı boyutları göstermesi açısından önemlidir.

Türkiye'nin artan doğalgaz ihtiyacını karşılamak için imzaladığı alım anlaşmaları gelecek birkaç yıllık süre içindeki tüketimini karşılaması açısından yeterli olabilecek gibi görünse de, son yıllarda kış aylarında, gerek İran'ın üretim ve taşıma kapasitesinin yetersizlikleri ve gerekse Rusya'nın Ukrayna ile olan problemlerinden dolayı yaşadığı arz sıkıntıları bu alanda yaşanabilecek daha büyük sıkıntıların habercisi gibidir. Bunun yanında, konuyla ilgili değişik kurumlar tarafından zaman zaman yayınlanan enerji raporlarında, Türkiye'nin enerji arz güvenliği açısından sağlam bir konuma sahip olmadığından ve 2010'lu yıllarda bir doğalgaz (ya da enerji) açığından bahsedilmesi, bu konuda yapılacak yeni anlaş-

malarla Türkiye'nin kendisini güvence altına almasının zorunluluğuna işaret etmektedir.¹⁷

Yapılacak yeni anlaşmalarda, Türkiye'nin toplam doğalgaz ithalatında yaklaşık olarak üçte ikilik bir paya sahip olan Rusya yerine, sadece beşte birlik bir paya sahip olan İran'ın öne çıkarılması bu alandaki bağımlılığın dağıtılması açısından daha doğru olacaktır. Türkiye'nin enerji ihtiyacının giderilmesinde dünyanın bilinen doğalgaz rezervlerinin yüzde 40'ına sahip bu iki komşu ülkenin ana tedarikçiler olarak ortaya çıkması tamamen rasyonel bir tercihtir. Bu çerçevede Türkiye'nin, özellikle Rusya'ya göre doğalgaz konusunda çok daha az işbirliği yaptığı İran ile yeni anlaşmalar imzalaması ve bu ülkeden aldığı doğalgaz miktarını artırması kaçınılmazdır.

Üçüncü olarak, Türkiye'nin İran'la doğalgaz konusunda işbirliği yapması sadece kendi enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla hizmet etmemekte, aynı zamanda yılda 500 milyar metreküp doğalgaz tüketen Avrupa Birliği ülkelerinin enerji ihtiyacının karşılanması konusunda da büyük önem arz etmektedir. Avrupa Birliği'nin son yıllarda enerji tedariki konusunda sorunlar yaşadığı Rusya'ya olan bağımlılığını azaltabilmek için alternatif enerji kaynaklarına yönelme zorunluluğu, ABD ve bazı Avrupalı çevrelerden gelen eleştirilere rağmen İran'ı da gündeme getirmekte, İran'ın gündeme gelmesi ise Türkiye'nin geçiş ülkesi olarak öne çıkması sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'nin, İran doğalgazının Avrupa'ya aktarılmasında kullanılacak boru hatlarını topraklarından geçirmesi, bir yandan Ankara'nın uzun zamandır hedeflediği AB üyeliği konusunda konumunu güçlendirmesine yardımcı olurken, bir yandan da bu boru hatlarından elde edeceği kira gelirleri ülke ekonomisine katkıda bulunacaktır. Bu faydalardan mahrum kalmak istemeyen Türkiye'nin İran ile doğalgaz konusunda işbirliği yapması rasyonel olarak bakıldığında kaçınılmaz olmaktadır.

İşte Türkiye bu gereklilikten hareket ederek İran'la 17 Kasım 2008 tarihinde doğalgaz işbirliği konusunda bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Buna göre Türkiye, İran'ın Güney Pars doğalgaz

Kapak Konusu

havzasındaki 22, 23 ve 24. fazların işletim hakkını elde etmiştir. Buradan çıkarılacak günlük 46 milyon metreküp gazın yarısını Türkiye alacak, diğer yarısı ise İran'a kalacaktır. Bu doğalgaz havzasının bulunduğu bölgedeki İran'ın Asuluye şehrinde Türkiye sınırına kadar uzanacak 1850 kilometre uzunluğundaki yeni bir boru hattıyla taşınması planlanan bu gazın bir kısmının Avrupa'ya satılması düşünülmektedir. Söz konusu boru hattının ise Türkiye ile İran tarafından ortak inşa edilmesi planlanmaktadır. Ayrıca Türkiye, yıllık 35 milyar metreküplük İran doğalgazının Avrupa'ya taşınması konusunda kendi topraklarının kullanılmasına izin vermekte ve bunun için gerekli boru hattının inşasında da yer almayı kabul etmektedir. Yine aynı mutabakatla Türkiye'nin Türkmenistan'dan alacağı doğalgazın İran üzerinden geçirilmesi öngörülmüştür.¹⁸

Türkiye birçok zorluk barındırsa da İran'la ilişkilerinde yakınlaşma sürecine devam etmiş, her iki ülkenin ve Ortadoğu bölgesinin çıkarlarına uygun olacak şekilde İran'la işbirliğini temel alan politikasını pekiştirmiştir. Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Şimşek'in Kasım ayı sonundaki Tahran ziyareti sırasında söylediği, "asırlar boyunca kardeşçe yaşayan halklara sahip Türkiye ve İran'ın her alanda birbirlerinin en önemli ortakları olması doğaldır" ifadelerine uygun şekilde bir ilişkinin tesisi için çalışılmıştır.¹⁹

Sonuç

Şüphesiz Türkiye-İran ilişkilerinin, nüfusları 70 milyonun üzerinde ve köklü devlet geleneğine sahip iki komşu devletin olması gereken düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak bu yönde atılan adımların hız kesmeden sürdürüldüğü görülmektedir. Bu çerçevede iki ülke, bir yandan PKK/PJAK terörüne karşı mücadelede işbirliğini artırırken diğer yandan, doğalgaz alanında işbirliği başta olmak üzere ekonomik ilişkileri pekiştirmektedirler. 2008 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin 10,2 milyar dolara çıkması, 1998 yılındaki 627 milyon dolarlık dü-

zeyle karşılaştırılınca, Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkilerin son yıllarda nasıl bir yoğunluk kazandığını göstermektedir.

Ancak, gerek ulaşılan 10,2 milyar dolarlık seviye ve gerekse iki ülke liderlerinin 2011 yılı için koydukları 20 milyar dolarlık hedef, Türkiye ile İran benzeri tarihi komşuluk ilişkisine ve köklü devlet geleneğine sahip Almanya ve Fransa arasındaki ticaret hacmiyle karşılaştırıldığında çok sönük kalmaktadır. Almanya ile Fransa arasında 2008 yılına ait 164 milyar dolarlık ticaret hacmi gelişmiş iki ülke arasında olması gereken ticaret hacmini göstermektedir.²⁰ Başka bir ifadeyle, nüfus toplamı açısından bakıldığında Almanya ve Fransa ile aynı nüfus potansiyeline sahip (yaklaşık 145 milyon) Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacminin onların onda birinden bile az olması Türkiye ve İran'ın gelişmiş ülkeler kategorisinden çok uzak olduklarının tipik bir göstergesidir. Çünkü ekonomik kalkınma gelişmiş ülkeler sınıfına katılmanın temel şartıdır ve günümüz dünya ekonomisinde, özellikle komşu ülkelerle ticaretin artırılması ekonomik kalkınmanın temel şartıdır. Kendi iç pazarının ve üretiminin yeterli olduğunu düşünen ve dünyanın geri kalan kısmıyla ekonomik ilişkileri geliştirmeye önem vermeyen hiçbir ülkenin ekonomik açıdan kalkınması ve dolayısıyla güçlü bir ülke olması mümkün değildir.

Bu durumda Türkiye ile İran'ın gelişmiş ülkeler safına dahil olabilmeleri için yapmaları gereken, aralarındaki ticaret hacmini önce 100, sonra da 150 milyon dolara çıkarmak için gerekli adımları atmaktır. İki ülkenin de çıkarına olan rasyonel ilişki budur. Doğru olan tavrın, çatışma ve gerginliklerle dolu tarihi geçmişi bir tarafa bırakıp başta ekonomik alanda olmak üzere, bütün konularda işbirliğini artırmak suretiyle karşılıklı kalkınmaya hizmet etmek olduğu Almanya ve Fransa tarafından ispatlanmış bir gerçektir. Türkiye ve İran'ın yapması gereken aynı yolu takip etmektir. ■

Kapak Konusu

- 1 “Ortak hareket pazarlığı”, *Hürriyet*, 14 Nisan 2008;
- 2 Abdülhamit Bilici, “Türkiye’den İran’a derin uyarı”, *Zaman*, 16 Ağustos 2008; “Erdoğan: Diyalog süreci devam etmeli”, *Sabah*, 15 Ağustos 2008.
- 3 “Turkey, Iran reach accord to carry gas to Europe”, *AFP*, 15 Temmuz 2007.
- 4 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre, 2005; Hakan Albayrak, “Ahmet Davutoğlu... Tam isabet...”, *Yeni Şafak*, 4 Mayıs 2009.
- 5 Davutoğlu ve AKP dış politika yaklaşımı konusunda ayrıca bkz. Kemal İnat ve Burhanettin Duran, “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, Zeynep Dağı (der.), *AK Partili Yıllar*, Ankara: Orion, 2006, ss. 15-70.
- 6 http://www.stratejikboyut.com/news_detail.php?id=8411.
- 7 “Türkiye-İran güvenlik toplantısı başladı”, *Hürriyet*, 11 Kasım 2008.
- 8 “PKK’ya karşı İran’la ‘tost’ hareketi”, *Hürriyet*, 20 Haziran 2008.
- 9 “İran’ın teslim ettiği iki terörist tutuklandı”, *Zaman*, 19 Haziran 2008; 23 Mart 2008; “İran Kandil’i bombalıyor”, *Radikal*, 15 Nisan 2008.
- 10 <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0671.pdf>.
- 11 “‘Unavoidable’ attack on Iran looms, says Israeli minister”, *The Guardian*, 6 Haziran 2008; Michael Hirsh, “Target: Iran?”, *Newsweek*, 7 Mayıs 2008; Sheera Frenkel, “Israel ‘prepared to attack’ Iran nuclear plants”, *Times Online*, 4 Aralık 2008.
- 12 Sadece 2008 yılında bu amaçla pek çok görüşme yapıldı. ABD Başkan Yardımcısı ve İran’a askeri müdahalenin en hararetli savunucularından biri olan Dick Cheney’nin 24 Mart, ABD’nin Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu nezdindeki Büyükelçisi Gregory Schulte’nin 29 Nisan ve Amerikan Başkanı Bush’un Ulusal Güvenlik Danışmanı Stephen Hadley’in 17 Temmuz’daki Türkiye ziyaretlerinin temel amacı Ankara’yı İran konusunda Washington’un çizgisine çekmekti. Murat Yetkin, “ABD, İran konusunda Türkiye’den ne bekliyor?”, *Radikal*, 30 Nisan 2008; “ABD: İran’a baskıyı artırın”, *Sabah*, 30 Nisan 2008; “Ankara’da İran trafiği”, *Milliyet*, 17 Temmuz 2008.
- 13 “Erdoğan’dan ABD’ye de nükleer resti”, *Radikal*, 15 Kasım 2008.
- 14 “Ortak ticareti 20 milyar dolara çıkarmayı hedefliyoruz”, *Hürriyet*, 5 Mayıs 2008.
- 15 “US criticizes Turkey-Iran gas deal”, *AFP*, 16 Temmuz 2006; “İran doğalgazı ABD’yi kızdırdı”, *Star*, 17 Temmuz 2007.
- 16 “Gül: Çıkarlarımız için Kimseyi Dinlemeyiz”, *Zaman*, 17 Temmuz 2007; “Turkish PM defends gas deal with Iran”, *AFP*, 17 Temmuz 2007.
- 17 <http://www.enerjiplatformu.com/bavuru-kaynaklar-belgeler/tuerkiyenin-doal-gaz-temin-ve-tueketim-politikalar-n-deerlendirilmesi-raporu>.
- 18 “Türkiye-İran arasında doğalgaz mutabakatı zaptı”, *Zaman*, 18 Kasım 2008; “Güler: İran ile Türkiye arasında varılan mutabakata göre önemli adımlar atılacaktır”, *IRNA*, 20 Kasım 2008.
- 19 “Türkiye-İran arasında 2. dönem Karma Ekonomik Komisyon protokolü imzalandı”, *IRNA*, 27 Kasım 2008.
- 20 Benzer bir karşılaştırma siyasi açıdan da yapılabilir. 2005 tarihinden beri İran Cumhurbaşkanı olan Ahmedinejad’ın, Türkiye’ye ilk resmi ziyaretini ancak üç yıl sonra gerçekleştirmiş olması, Almanya ve Fransa liderlerinin her yıl gerçekleştirdikleri sayısız görüşmeyle karşılaştırıldığında, Türkiye-İran ilişkilerinin mevcut ilişkilerinin olması gerekenin çok gerisinde olduğunun bir başka göstergesidir.

DİPNOTLAR